

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

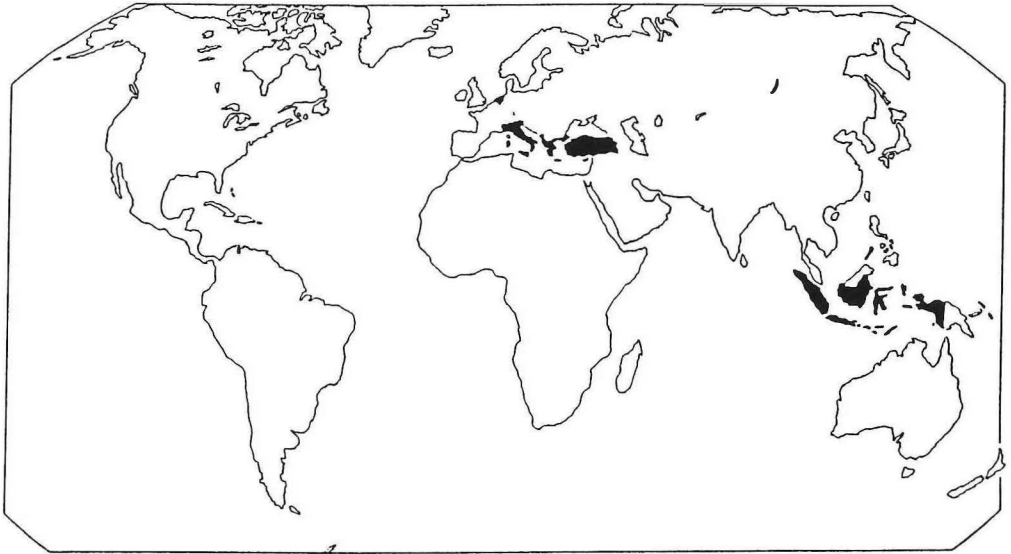
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

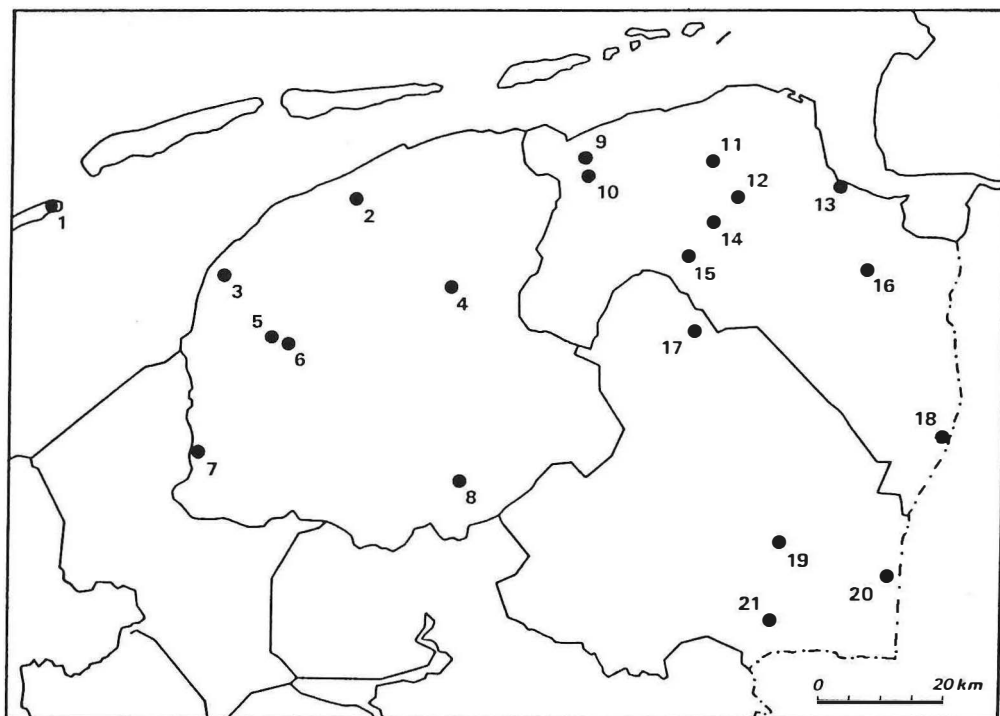
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland; 2. Hallum; 3. Wijnaldum; 4. Suameer; 5. Wommels; 6. Oosterend; 7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde; 9. Ulrum; 10. Houwerzijl; 11. Toornwerd; 12. Lellens; 13. Heveskes; 14. Thesinge;
15. Groningen; 16. Midwolda; 17. Yde; 18. Hasseberg; 19. Schoonoord; 20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
‘Vuur-stenen’ in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse ‘ril’	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzoelen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifmeelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

Bert Boekschoten¹ en Dick Stapert

Een interessante serie, de afleveringen over archeologische vervalsingen in Nederland door Leo Verhart in de *Volkskrant*. 'De tijd leert het', staat boven een stuk waarin hij de zogenaamde Danser van Wanssum beschrijft en afbeeldt, en daarmee denkt de zogenaamde Venus van Mierlo authentiek te verklaren (*Volkskrant*, 17 dec. 1994). Helaas kunnen wij de optimistische visie van Verhart niet delen.

Wij waren op 15 maart 1991 en 2 augustus 1993 in de gelegenheid de Danser van Wanssum te bestuderen, dankzij de vriendelijke medewerking van het streekmuseum te Venray. Die danser is gegraveerd in een grindje, en wel op een wijze die ons sterk deed twijfelen aan de oudheid van de voorstelling. Ten eerste zijn de lijnen van de gravure allemaal enkelvoudig. Ook daar waar de graveur een rond heeft geproduceerd (het hoofd van de danser) blijft de gegraveerde groeve keurig eender. Zo'n nette groeve ontstaat veel eerder wanneer je een steenoppervlak inkrast met een naald van gehard metaal dan wanneer een paleolithische jager met een kantige vuursteensplinter een kunstwerkje schiep.

Ten tweede namen we te Venray restanten van gesteentepoeder waar in de gravure van de danser, waardoor deze er lichtgekleurd uitzag. Zulk poeder ontstaat onvermijdelijk wanneer een zachter steenoppervlak met harder materiaal wordt bekrast. Dit is het principe van de lei en griffel, en verklaart ook waarom op de jongpaleolithische vindplaats Gönnersdorf vele graveringen over elkaar voorkomen: er was er steeds maar één tegelijk te zien - de laatste - door het witte gesteentepoeder (Bosinski & Fischer, 1974). Het is te verwachten dat dit poeder tijdens een duizenden jaren durend verblijf in de grond zou verdwijnen. De groeve op het steentje van Wanssum is echter niet verweerd.

Onze oude vriendin de Venus van Mierlo, alias de Danseres van Geldrop, hebben wij vervolgens nog eens grondig bekeken, in haar verblijfplaats het Noordbrabants Museum te 's Hertogenbosch (13 februari 1993). Die voorstelling is

aangebracht op een ook volgens ons authentiek werktuig uit de steentijd, een retouchoir waarmee vuurstenen artefacten van stevige 'geretoucheerde' randjes werden voorzien. De stijl van de graving is geheel verschillend van de vele paleolithische graveringen van dames uit Duitsland en Frankrijk. Als er al van stijl sprake is, dan is de danseres een schetsje uit de jaren vijftig van deze eeuw, gemaakt door een artiest met een preutsere instelling dan steentijdmensen (let op het 'schaamschortje'). De vele honderden afbeeldingen van vrouwen uit het laatste deel van de oude steentijd geven vrijwel steeds ongeklede dames weer, gezien van opzij - meestal met een opvallende bilpartij. De afwijkende stijl was de voornaamste reden voor twijfel aan de authenticiteit van de graving (Stapert, 1977: p. 44). Qua fabricage en stijl sluit de Danseres geheel aan bij de Danser. Gesteentepoeder konden wij op de vondst van Geldrop niet meer vinden. Daarentegen vertoonde de achterzijde van het retouchoir vreemde vlakken met parallel verlopende krassen, alsof aan die achterkant was geschaafd. Zulke schaafsporen zagen wij ook wel eens op artefacten die eerder van hun museumnummer werden ontdaan. Of dat met het retouchoir van Geldrop is gebeurd valt moeilijk vast te stellen, hoewel binnen één van die schaafplekken inktresten achtergebleven lijken te zijn in een wat poreuzer deel van de steen.

In nog een opzicht hebben Danseres en Danser een gedeeld verleden: hun beider vondstgeschiedenis is nogal onduidelijk. Daarmee bedoelen we niet dat ze zonder wetenschappelijk toezicht gevonden zouden zijn, maar dat ze er beide 'ineens waren'. De (onopgemerkte) Danser in een 'vondstzak met wat afslagen en scherven' (Verhart & Wansleeben, 1990: p. 51) die reeds tientallen jaren in een kelder onder het gemeentehuis van Venray had gestaan. De (onopgemerkte) Danseres in een door de assistent J. de Vries te Groningen opengemaakt sigarenkistje, met daarin opgestuurde vondsten uit een proefsleuf in de omgeving van Geldrop III (Boh-

mers & Wouters, 1962). Danser en Danseres werden dus niet zozeer bewust opgegraven, maar aangetroffen.

Afgelopen november (1994) zijn wij, in gezelschap van de Danseres, naar Neuwied gereisd alwaar in het jachtslot Monrepos de zeer talrijke en fraaie, door niemand betwijfelde, gravures in leisteen uit de opgravingen te Gönnersdorf worden bewaard en tentoongesteld. Deze gravures vertonen juist die kenmerken welke aan Danser en Danseres ontbreken, en die je zou mogen verwachten in paleolithisch werk. Francesco d'Errico (1989) heeft in zijn grote microscoopstudie deze kenmerken beschreven en afgebeeld. Graveer je met vuurstenen werktuigen, dan ontstaan asymmetrische groeven die van profiel veranderen als een ronding wordt ingekrast. Een vuursteen buriijn maakt bovendien vaak twee of drie parallelle groeven. Soms houdt één van die lijnen op, om te worden vervangen door een (parallelle) tweede, met name op een gewelfd deel van de steen. Allemaal prachtig te zien op de *Schiefer*-platen (leisteën) van Gönnersdorf, maar afwezig bij de groeven op de Nederlandse kunstprodukten. Op het retouchoir van Geldrop zijn weliswaar een paar van zulke dubbele lijnen aanwezig, maar deze hebben niets uitstaande met de Danseres - ze hangen samen met het gebruik als retouchoir.

We probeerden de groeven van Danser en Danseres na te maken op grind uit de Rijn. Dat wilde best, al bleven er wel enige metaalsporen zichtbaar in de lijnen die we met mes, spijker en prepareernaald trokken. Die zou een grappenmaker met zuur moeten laten verdwijnen, wilde zijn kunstprodukt even voor oud kunnen doorgaan. Na zulk afzuren zou gesteentemeel echter wel verdwijnen, vanwege het noodzakelijke afspoelen.

We kwamen er niet geheel uit in Neuwied. Om bovengemelde redenen blijven Danser en Danseres suspect, maar harde bewijzen van vervalsing zijn in dit geval moeilijk te leveren. Wat ons betreft is en blijft hun authenticiteit onduidelijk. In ieder geval kan uit het bestaan van de ene dubieuze vondst niet de echtheid van de andere dubieuze vondst worden afgeleid, zoals Verhart doet in de *Volkskrant*. Dat 'argument' kan gemakkelijk worden omgedraaid: de andere dubieuze vondst diende wellicht om de eerste dubieuze vondst meer overtuigingskracht te verlenen.

De scherpzinnige lezer heeft zich intussen allang afgevraagd waarom het gesteentepoeder in de groeven van de Danser van Wanssum niet werd onderzocht. Helaas, mede-speurder, dit kan niet meer. Het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden heeft uit enthousiasme een afgietsel laten maken van dit kunstprodukt. Het valt te bezich-

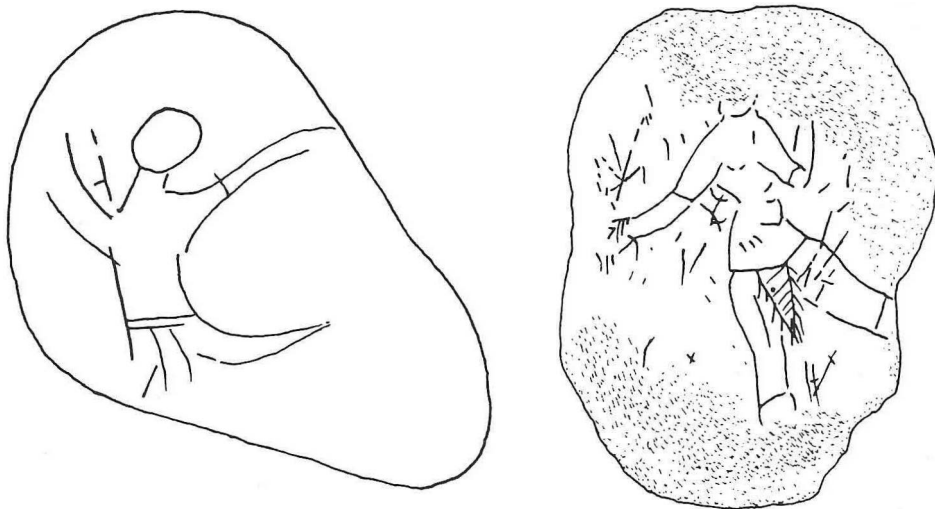

Fig. 1. Danseres van Geldrop (rechts; max. diameter ca. 7,4 cm) en Danser van Wanssum (links; max. diameter ca. 3,8 cm) (tek. Lykke Johansen).

tigen in de nieuwe opstelling over de archeologie van Nederland, op de tweede verdieping. Bij het afgieten is natuurlijk alles uit die groeffjes verdwenen wat er ooit in zat. Of het nu steenpoeder was uit de zestiger jaren dan wel krijgt dat werd ingewreven om een foto helderder te maken of nog iets anders, dat zullen we niet achterhalen. Want tijd slijt.

Noot

1. Paleontologische Werkkamer RUG, Postbus 14, 9750 AA Haren.

Summary

Two artistic representations of human figures engraved in stones are known from sites in the Netherlands. These are the 'Dancer of Geldrop' (female; fig. 1, right; max. diameter c. 7.4 cm) and the 'Dancer of Wansum' (male; fig. 1, left; max. diameter c. 3.8 cm), both supposedly dating from the Late Palaeolithic. In our opinion, there are reasons to doubt their authenticity, though faking cannot be definitely proved.

Literatuur

- Bohmers, A. & A.M. Wouters, 1962. Belangrijke vondsten van de Ahrensburgcultuur in de gemeente Geldrop. *Brabants Heem* 14, pp. 3-28.
- Bosinski, G. & G. Fischer, 1974. *Die Menschendarstellungen von Gönnersdorf der Ausgrabung 1968*, Band I. Gönnersdorf, Wiesbaden.
- Errico, F. d', 1989. *L'art gravé azilien. Analyse microscopique, reconstitution gestuelle, signification*. Paris.
- Stapert, D., 1977. Een paleolithische benen re-touchoir uit Empel (N.Br.). *Museologia* 7 (1), pp. 19-38.
- Verhart, L.B.M. & M. Wansleeben, 1990. Tus-sen America en Siberië: enkele aspecten van het Maasdalproject. In: A.T.L. Niklewicz & C.A.G. Lagerwerf (red.), *Bundel van de steentijddag; 1 april 1989*. Groningen, pp. 45-54.